

Den ryska despotismens förnyare

Tsarismens fall är föremål för Richard Pipes passionerade intresse. Per-Olof Bolander anmäler.

Ryssland var i seklets början en äderförkalkad och gravt paranoid dinosaurie. En inkompetent elit bedrev destruktiv politik medan en inskränkt bondebefolkning drev ineffektiv jordbruk. All legitim makt utgick från tsaren och sipprade neråt i en ämbetsmannabyråkrati där regeln var maktfullkomlighet och godtycke nedåt och utåt, inställsamhet och blind lydnad uppåt. Bondens horisont utgjordes av bysamfälligheten, en egalitär jordägande gemenskap som misströdde innovationer och vars kontakt med centralmakten var skatteindrivaren och beväringensmonstraren. Den avskafade livgenskapens läxa satt djupt: det finns ingen rätt, bara makt och list.

Historia

Richard Pipes
Den ryska revolutionen
Öv. Staffan Skott
Natur och Kultur, 1997

Till inkompetens och inskränkt övertalning hade den överhet som beskattade dem och de få företagsamma grannar som lyckats mäla sig ur bysamfälligheten och bli privata jordägare. Eliten fruktade och hatade den politiska oppositionen. Denna opposition var hatets verkliga ekvibrer. Isolerad både från de breda folklagen och den slutna, ordensliknande statsbyråkratin, utan möjligheter att verka fritt politiskt och influerade av en radikal utopism förde den ryska intelligentsan och dess anhängare ett utplåningskrig mot tsarväldet. Ren terrorism var dess ena sida. Tusentals statstjänstemän dömdes

av anarkistiska ligor. Men även dess legala politiska praktik, möjlig när tsarmakten motvilligt införde yttrandefrihet och folkförsamling, vägrade alla kompromisser och syftade till att skärpa konflikten.

Statsmakten vacklade mellan repression som ökade hatet och eftergifter som väckte förakt. När motgångarna i första världskriget och tsarfamiljens beroende av helbrägdagöraren Rasputin hade urholkat tsarens auktoritet också bland ämbetsmännen släppte den sista spärren och frigjordes en dynamik som gynnade den vars hat brann klarast och som bäst förmodade omsätta det i handling. Tyskland stod för tågtransporten av Lenin från exilen i Schweiz och i hans bagage fanns europeisk ideologi, men resan till makten gick på genuint rysk räls.

Sammandrag ur två band

Lagom till 80-årsjubileet av Lenins kupp utkommer Richard Pipes studie över revolutionens förspel och dess utveckling fram till Lenins död 1924. Den är ett sammandrag av hans tvåbands-historia, där källhänvisningarna finns. Pipes har utanför sin akademiska karriär – han är historieforskare vid Harvard – varit rådgivare åt Reagan och avisar uttryckligen varje värdeneutralt perspektiv. Historiskskrivning innebär att sovra och sammanställa fakta och det kan inte göras på ett neutralt sätt. Pipes skildring av revolutionen är skriven i kontrollerad men tydlig vrede och avsmak över ett skeende, vars orättfärdigheter visserligen kan förklaras men inte ursäktas eller ödmjukt accepteras med hänsyn till någon deterministisk teori.

Pipes underkänner den officiella sovjetiska versionen där bolsjevikregimen bars fram av en folklig resning, men invänder även mot den vanligare beskrivningen av en genuin revolt mot enväldet som kapades av Lenin. Tsarens abdi-

Domen över död man. Lenin lät aldrig sina reservationer gentemot partikamraternas politik hämma regimens hårdhet. Sovjetisk souvenir från mitten av 80-talet, pris 15 kopek.

kation föranleddes inte av sociala oroligheter och folklig kamp utan av en förtoendekris i samhällstoppen. Med tsaren försvann de sista resterna av allmänt förankrat legitimt styre. Sedan gällde inga regler.

Lenin karaktäriseras som en stor härförare för vilken politik var ett krig där motståndaren med alla medel måste tvingas till villkorlös kapitulation.

När bönderna nåddes av nyheten gjorde de vad de alltid velat göra. All privatägda mark införlivades bryskt med bysamfälligheten. Längre än så sträckte sig inte de revolutionära ambitionerna. Det lilla industriproletariatets mest radikala mål var kollektivt ägande av den egna fabriken, en återspeglning av hur föräkrade arbetarna fortfarande var i den lantliga idévärlden. Det förvirrade turerna i

maktspelet i huvudstaden avgjordes när bolsjevikerna, anförda av Lenin, tog över den politiska ledningen.

Bolsjevikerna var en minoritet bland de politiska fraktionerna och hade idéer som var helt främmande för folkflertalet. Den nya regimen överlevde genom ett medvetet och hänsynslöst bruk av terror.

I Pipes skildring är Lenin den odiskutabla huvudpersonen utan vilken den kommunistiska statens överlevnad knappast kan förstås. Visserligen var han inte allena-rådande i sitt parti. I utrikespolitiken och under den krigskommunism som försäkrade massvält och ödelade industrin fördes en politik som han delvis var kritisk mot. Men han lät aldrig reservationerna hämma regimens hårdhet.

Lenin karaktäriseras som en stor härförare för vilken politik var ett krig där motståndaren med alla medel måste tvingas till villkorlös kapitulation. Lenin uttryckte dubier om Stalin men till den regim han byggt upp var ändå Stalin den naturlige arvtagaren. Stalins innovation var att även mörda inom partiet.

Pipes är ingen apologet för det tsaristiska Ryssland. Han betonar hur Sovjetstaten anammade tsarväldets patrimonella princip, med rätt till all politisk makt, all medborgerlig lojalitet och all egendom. I det perspektivet framstår den ryska revolutionen verkligen som ett moderniserande projekt. Lenin förde det despotiska och laglösa enväldet in i det tjugonde århundradet, där det mottogs med entusiasm bland västliga intellektuella, legitimerat inte så mycket av hans och Stalins teoretiska torrfooder som av beundrarnas svaghet för rousseauansk radikalism och socialdarwinistisk våldskult förklädd till klasskamp.

Stalinporträtt och tirader

Paraderna på Röda torget är ett minne blott även om några tusen kommunister samlades där även i år. På något sätt är det lättare att respektera denna spillra med dess Stalinporträtt och antisemitiska tirader än de maktens medlöpare som så länge var så ivriga att se den grönskande skogen, att de blundade för varje livöst träd.

PER-OLOF BOLANDER

Tre makter drar försorg om människan, Gud, Staten och Marknaden. Tron på Gud har försvagats efterhand som utsikterna till materiell förbättring i det här livet har ökat. Att tilliten till Staten krymper märks på den iver med vilken svenska fyrtyotalister köper sig pensionsförsäkringar och andelar i sparfonder. Men kommer Marknaden att kunna leverera det som fondspararna förväntar sig?

Betraktelse / November

Merparten och en växande andel av sparandet i Sverige förvaltas kollektivt i olika typer av fonder. Detta gäller såväl lagreglerat sparande i AP-fonden som kollektivavtalat sparande hos AMF och SPP, privata pensionsförsäkringar och sparfonder hos banker och försäkringsbolag.

Bortsett från att placeringsreglementena kan skilja sig åt fondförvaltning en högt professionalliserad och likriktad verksamhet världen över. Det är liten skillnad på hur en förvaltare av fjärde eller femte AP-fonden tänker och agerar jämfört med en förvaltare av SPP:s eller Skandias eller ABB:s fonder.

Kolartron på fonderna

Bo Persson misstänker att fyrtyotalisterna inte begripit varför pensionen inte kommer att falla ut.

Två principer gäller för fondförvaltarna. *Riskspridning*, men det är onödigt med fler än tjuo tillgångsslag fondens portfölj. *Likviditet*, köp bara tillgångar som lätt kan säljas. Vad gäller aktier betyder likviditetsprincipen att ett högre marknadsvärde för bolaget som man köper aktier i är bättre än ett lägre samt att större handel i bolagets aktier är bättre än mindre.

Kravet på tillgångarnas likviditet gäller allmänt för fondförvaltning. Men det är alldeles särskilt uttalat när det kommer till sparfonder. I sådana fonder kan andelsägarna lösa in sina fondandelar ena dagen och kräva betalning nästa. Förvaltaren måste snabbt kunna avyttra tillgångar som matchar betalningskraven. Dessutom ska försäljning- eller helst inte påverka kurserna på de sålda värdepappren. Att placera i noterade bolags aktier eller

bolag med lågt marknadsvärde eller i bolag vars aktier inte handlas frekvent är alltså omöjligt för förvaltarna av det snabbast växande sparandet – det i sparfonder.

Överefterfrågan uppstår

Sammantaget får principerna om riskspridning och likviditet till följd att en global överefterfrågan uppstår på det begränsade antal aktieslag som lever upp till fondförvaltarnas kriterier. Det betyder upplåsta aktiepriser och en växande mängd luft i portföljerna. Ju mer luft, desto mer förstärks tilltron till Marknaden. Fondandelsägarna ser ju priset på sina fondandelar skjuta i höjden. De köper alltså fler andelar och pensionsförsäkringar. De politiska partierna propagerar för ökat fondsparande. Men ju mer fondsparande,

desto mer luft. Det spelar ingen roll om fondförvaltningen sker i offentlig eller privat regi eller om man kallar fondsparandet privat eller kollektivt.

Fondhysterin har på senare år grippit omkring sig. Löntagarfonder, fondsågade kommunala pensioner, kompetenskonton eller -fonder, premiereservandel i det allmänna pensionssystemet, det är några exempel som har varit och är på tapeten i Sverige. Medborgarkonton, för vilka många talar sig varma, är det senaste i fondväg som ska frälsa oss från otryggheten.

Men ökat fondsparande ger inte ökad trygghet, utan minskad. Det går inte att bygga en framtida försörjning på ett sparande som i växande utsträckning är placerat i de internationellt största börsnoterade bolagens aktier. Produktiva investeringar behöver istället ske i nyföretagande och i de mindre och medelstora företagens expansion. Men dit går inte fondpengarna. Och andra källor sinar naturligtvis i världens mest högbeskattade land. Varför ska för övrigt någon satsa engagemang och riskkapital i nyföretagande eller i noterade bolag när man – som det synes – kan räkna med såväl lägre risk som högre avkastning genom att istället ge sina pengar till en fondförvaltare?

75 procent till pensionen

Är det förresten bekant att den förvärvsarbetande genomsnittssvensken betalar runt tjugofem procent för pensioneringsändamål, räknat på förvärvsinkomsten exklusive sociala avgifter? Men fyrtyotalisternas förhoppningar en rejäl pension är illusoriska, för att den drömmen skall gå i uppfyllelse behöver vi en helt annan fart på företaget än nu. Fondförvaltning sparande motverkar företaget. Tilliten till Staten drar i samma riktning.

Vad återstår annat än att bli religiös?

BO PERSSON